

EXPERIMENT MED SKUGGNINGAR

Av Sven Åkerstedt

I Hugo Olssons och Fr. Benzingers studier rörande olika svenska frimärksemissioners tillkomst har författarna, som redovisar sina studier av Benzingers samlingar, kompletterade med undersökningar av bl a det material, som fanns tillgängligt på Postmuseum, ingående behandlat tillkomsten av serien Gustav V i medaljong (Svenska Postverkets Frankotecken, del IV).

Därvid beskrives även tillverkningen av tryckplåtarna. De tidigaste plåtarna framställdes i Wien 1909 och med dem företogs allehanda plåt- och färgprov. De första i Sverige tillverkade tryckplåtarna härstammar från 1910.

Den 1 februari nämnda år rekvirerade intendenten för frimärksförrådet hos frimärkstryckeriet, Jacob Bagges Sedeltryckeri, 5- och 10-öresfrimärken att levereras senast den 1 maj. Bolaget började med tillverkningen av valören 10 öre, och den 12 april lämnades provtryck utförda på papper med vattenmärke krona. Frimärkets färg var den tidigare bestämda röda, och provtrycken var otandade. Om mottagandet av provtrycken skriver Olsson-Benzinger: »Det är lätt att förstå, att generalpoststyrelsen icke kunde godtaga dessa tryck. Det är inte nog med, att skugglinjerna i medaljongen är otydliga, utan även bottenteckningen i övriga delar av frimärket är suddig och otydlig».

Författarna beskriver även ett 4-block, som de hänför till dessa provtryck. »På de två nedre frimärkena i blocket har botten i medaljongen påmålats med röd färg. Då man icke lyckats få fram den fina streckningen vid provtryckningen, har man antagligen velat pröva vilken effekten skulle bli, om bakgrunden till porträttet vore mörk.»

I Postmuseum har anträffats en liten grupp provtryck, som alldeles påtagligt tycks ansluta sig till det ovan omnämnda, här avbildade 4-blocket men som författarna till Svenska Postverkets Frankotecken av någon an-

Fyrblock med de två påmålade medaljongmärkena.

Ett fyrblock med fyra olika extra medaljonggraveringar.

ledning på sin tid inte kom i kontakt med. Det rör sig om ett antal fyrblock i olika färger och även om några par, samtliga otandade och tryckta på tunn kartong. De uppvisar olika typer av bakgrundsgraveringar i medaljongen — alltså vad som tycks vara ett fullföljande av idén med påmålingarna på det nyssnämnda fyrblocket.

Det är genomgående fråga om plåtavdrag, och misstanken ligger nära till hands, att de olika medaljongskuggningarna direkt utförts i gravyr på en av de plåtar varmed de refuserade provtrycken i april framställdes. Fyrblocksavdragen visar fyra sinsemellan olika medaljongskuggningar (se bilden):

1) Frimärksbilden överst till vänster har hela medaljongbakgrunden skuggad med ganska kraftiga vågräta linjer, som på höger sida om huvudet ytterligare förstärkts.

2) Frimärksbilden till höger om den förra har i princip samma skuggning, men linjerna är något tunnare och effekten därigenom något lättare.

3) Frimärksbilden nedtill till vänster har skuggningen som hos 2, men avståndet mellan linjerna är något större, och skuggningen tycks därigenom ytterligare något lättare.

4) Den fjärde frimärksbilden i fyrblocket har medaljongbakgrunden fylld med både vågräta och diagonala linjer.

Bland provtrycken i par finns två typer:

5) med medaljongbakgrunden helt linjerad (se bild)

6) med endast den ena medaljongbakgrunden helt linjerad.

Beträffande det förstnämnda paret (5) finner man, att bakgrunden i båda fallen är fylld av (smala) likformiga vågräta linjer såväl till vänster som till höger om huvudet. Enda skillnaden är, att linjerna ligger något tätare på den högra frimärksbilden.

Ett par med båda märkena försedda med sinsemellan olika vågräta linjeskuggningar i medaljongen.

Ett par med vänstra frimärket utan extra skuggning i medaljongen, och det högra med vågrät linjeskuggning.

Det andra paret (6) har vänstra frimärksbilden helt orörd — plåten har alltså inte extrabehandlats med gravstickel — medan den högra frimärksbilden har en skuggning, som mycket liknar skuggningen hos den högra frimärksbilden på det tidigare beskrivna paret (5).

De gjorda försöken med nya skuggningar i medaljongbakgrunden ledde aldrig till något resultat — man återgick med andra ord till att försöka få fram den skuggning, som *Ferdinand Schirnböck* i Wien avsett för medaljongen.

Man kan förmoda, att försöken utfördes helt internt inom tryckeriet. Schirnböck skulle knappast ha tillåtit några ändringar alls, och inte heller Olle Hjortzberg skulle ha gillat någon åtgärd i den vägen.

Tryckeriets gravör, Max Mirowsky, kanske utförde försöken på beställning av tryckeriledningen, men också han torde ha ställt sig kallsinning till resultaten av försöken. Om dessa visades upp för Poststyrelsen är inte känt men inte särskilt troligt. De representerade endast en skäligen misslyckad fas i arbetet på att få fram en användbar tryckmateriel för medaljongemissionen.

FÄRGER I FILATELIN

Av Dag Ribbing

Under en följd av år har Dag Ribbing sysslat med problemet att få fram ett system för beteckning av färger, lämpat för filatelister. Det hittillsvarande resultatet torde framgå av följande artiklar samt det material av frimärken som ordnats för detta ändamål och förvaras på Postmuseum att brukas och ytterligare kompletteras. Arikarna återger förutom en skrivelse till Postmuseum, ett föredrag från 1964 hållet i Stockholms Filatelist Förening samt delar av en artikel i Svensk Filatelistisk Tidskrift nov. 1965.

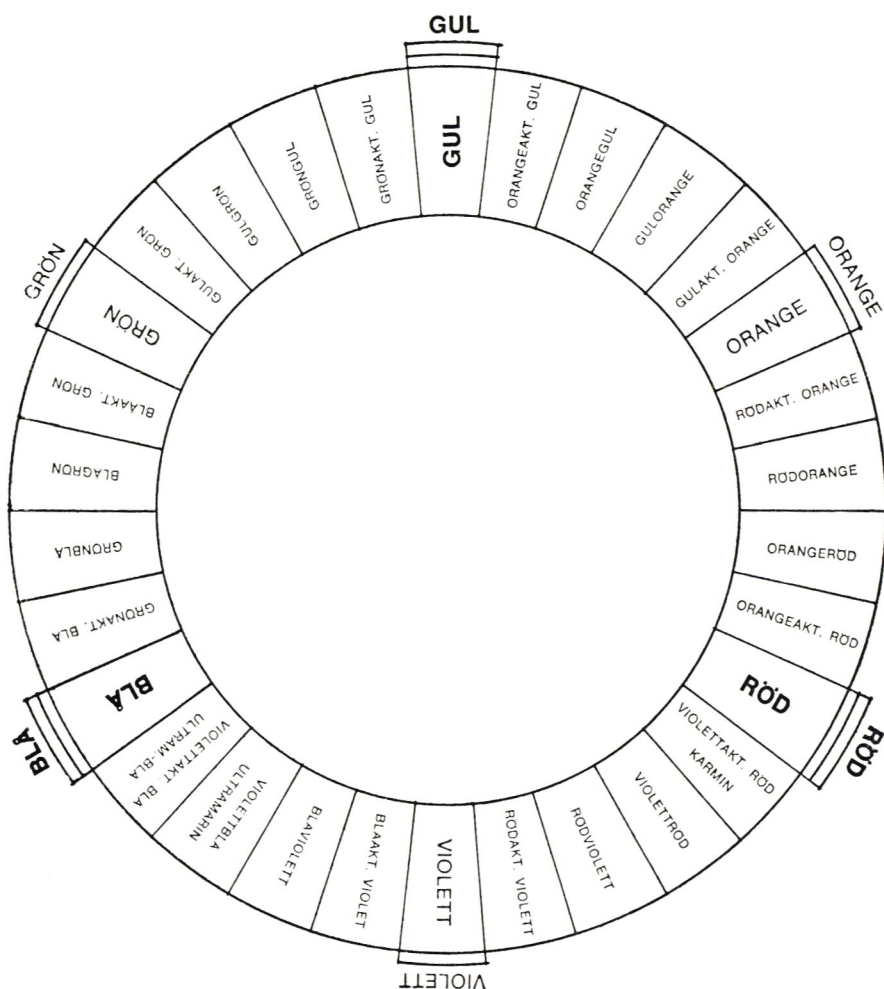
Gilbert Svenson

Det började med att jag fann vissa inkonsekvenser i de gängse färgangivelserna för svenska frimärken i våra kataloger och handböcker.

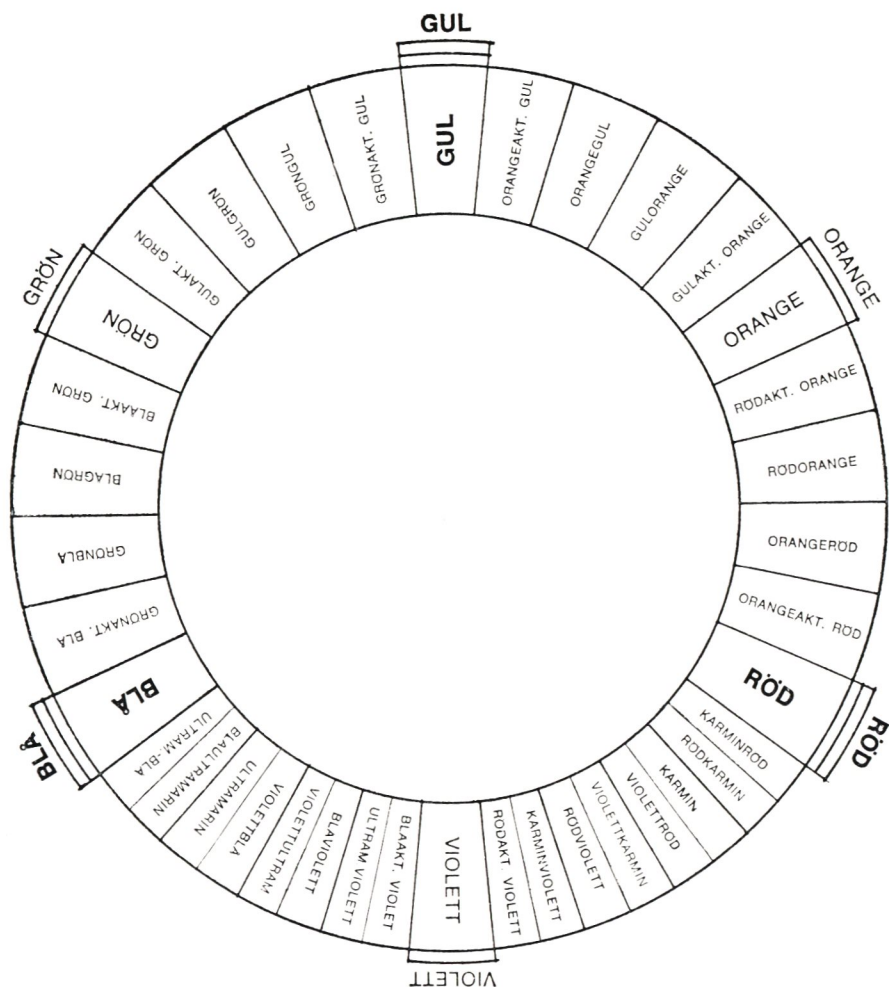
Det fanns sålunda frimärken med samma färgton som dock hade olika färgbeteckningar. Å andra sidan hade ibland frimärken med klart olika färg likalydande beteckningar. Min första åtgärd blev då att som kontroll ur mina dubletter systematiskt föra ihop de märken som hade enahanda färgbeteckningar grupp efter grupp. Resultatet av denna undersökning visade en stor brist i konsekvensen, i synnerhet gällde detta för de senare årtiondenas märken (efter omkr 1940).

Mitt nästa steg blev att istället ordna upp frimärkena på så sätt att jag sammanförde dem i grupper med i stort sett samma färg, enligt *färgtonskretsen* gul — orange — röd — violett — blå — grön — gul med mellanstegen enligt följande serie:

gul
orangeaktigt gul
orangegul
gulorange
gulaktigt orange

orange
 rödaktigt orange
 rödorange
 orangeröd
 orangeaktigt röd
 röd
 violettaktigt röd (karmin)
 violettröd
 rödviolett
 o s v

Denna sortering måste kompletteras med de *nedmattade* färgerna samt med de olika stegen av *svart* respektive *vit inblandning* i klarfärgerna varvid serier erhöles t ex enligt följande:

gul
matt gul
olivaktigt gul
olivgul
guloliv
gulaktigt oliv
oliv

röd
matt röd
brunaktigt röd
brunröd
rödaktigt brun
brun
mörkbrun

gråoliv	svartaktigt brun
olivgrå	svartbrun
svartoliv	brunsvart
olivaktigt svart	brunaktigt svart
svart	svart
o s v	

Vid jämförelse av de sålunda erhållna färgserierna med den år 1946 utgivna färgboken »300 Göransson» fann jag en god överensstämmelse i mina bedömningar och namngivningar. Det visade sig att de gängse färgbeteckningarna i SFF:s handbok och kataloger var i stort sett riktiga och konsekventa fram till 1940, den tidpunkt då tydligen en systematisk genomarbetning av färgbeteckningarna gjorts av civilingenjör O Göransson. Dennes färgkatalog är emellertid uppbyggd för det då existerande materialet av Sveriges frimärken. De efter denna tidpunkt utkomna märkena har i stor utsträckning betydligt *klarare färger*. Många av dessa klarare färger är ej medtagna i Göranssons serier, vilket denne ock i förordet anger.

Vid kontakt med civilingenjör O Göransson framförde jag en förfrågan om denne vore villig att komplettera sitt arbete med de saknade färgserierna. Han avböjde dock på det bestämdaste på grund av åldersskäl.

En konsekvens av en genomgående revidering av färgbeteckningarna före 1940 skulle nog bli att många äldre märkens färger som är betecknade som klarfärg utan angivande av nedmattning, skulle erhålla prefixet matt, gråakt. eller dylikt.

Katalogkommitterade för SFF:s priskatalog har genomfört en revidering av färgangivelserna enligt mina förslag, för de efter 1940 utkomna frimärkena. För det äldre materialet har dock hittills ingen ändring skett. En sådan revidering kräver mycket arbete och omtanke och det är väl begripligt att man ej vill förhastat sig härmed.

Den samling svenska stämplade frimärken som jag enligt ovan sammanbragt har visat sig vara till stor hjälp när man årligen i densamma insätter nyutkomna frimärken på sina platser i färgsystemet (de »mångfärgade» märkena bör knappast medtagas när de distraherar och försvårar överblicken).

Samlingen kan betecknas som en färgatlas uppbyggd av frimärkena själv, i st f av färgprover, som ofta blir mer eller mindre changede vid mångfaldigande för en stor upplaga.

Jag föreställer mig att det skulle finnas samlare — gärna ungdomar — som av sina billigare begagnade dubletter skulle vilja bygga upp en *färglikare*, bestående av färgtonskretsen kompletterad med serier enligt vad här ovan angivits.

Albumblad med rutor för märken i vilka frimärkets katalognummer angivits och under vilka färgbeteckningen står vore kanske något att tänka på. Enligt min erfarenhet kan begagnade märken mycket väl användas i st f obegagnade, enär tvättningen i allmänhet föga förändrar färgen. För dyrare märken kan med fördel skadade exemplar begagnas (t ex för den svåra färgen grönaktigt gul — »citrongul»). Vissa färgnyanser har ej be-lägg i det svenska materialet, åtminstone ej hittills (t ex gröngul, blåaktigt violett).

Färgtoner, kulörer

Ordet färg är dubbeltydigt även ur filatelistisk synpunkt. Det kan avse dels det färgämne varmed frimärken tryckes dels det synintryck som er-hålles, d v s färgtonen, kulören.

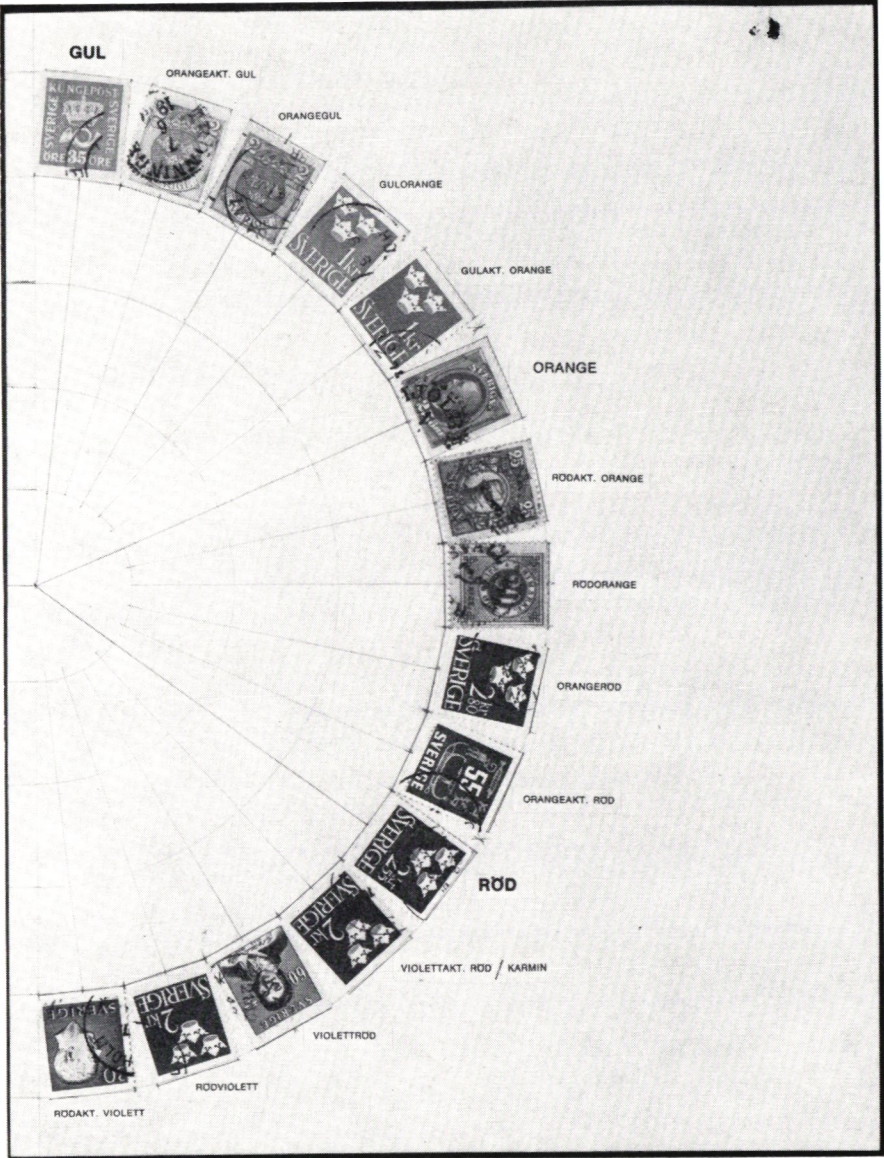
Fysikern och experimental-psykologen *Ewald Hering*, slutet av 1800-talet: »Lekmannen är övertygad om att de yttre tingen äger bestämda fär-ger, att snön är vit, sotet svart och guldets gult. Han tillskriver dessa färger en av ögat oberoende tillvaro. Detta är emellertid ej riktigt. Vad som hän-der när man ser en färg hos ett föremål är i stället följande: Energistrålar sändes ut från en energikälla, t ex solen. När de träffar ett föremål, som har förmågan att återkasta en del av denna strålning, och denna i sin tur träffar ett öga, erhåller hjärnan en färgupplevelse, som inte existerar någon annanstans än i åskådarens upplevelse».

Det är egentligen egendomligt att det finns så få gamla ord som beteck-nar olika färger. I svenskan är det bara 8 st. Och då har jag ändå räknat med de tre färglösa färgerna: svart, grått och vitt.

De övriga är rött, gult, grönt, blått och brunt. Andra färgbeteckningar har kommit in senare i språket eller är sammansättningar.

Namn som orange, oliv, ultramarin, purpur, lila och karmin är av tyd-ligt sydländskt ursprung. Likaså rosa och skärt (av franska chair=kött), gredelint (franska gris-de-lin, lingrått) kräm (franska crème), vilka är franska sjuttonhundratalords. Sepia kommer av ital. namnet på bläckfisk, beige kommer av bigio (ital. brungrå).

Slutligen har vi alla beskrivande färger som åsyftar en känd färg på kända föremål: vinrött, tegelrött, halmgult, citrongult, svavelgult, moss-grönt, saftgrönt, sjögrönt, smaragdgrönt, marinblått, himmelsblått, skif-ferblått, turkosgrönt, pärlgrått, elfenbensvitt o s v. Men vad vi menar med dessa benämningar är kanske ej alltid klart. Ta t ex himmelsblått, himmelblau, bleu-de-ciel, den blåa färg som himmelen ibland har. På natten är den svart, på morgon och kväll kan den skifta från rött över orange till gult, grönt och violett. Men när den är blå kan den ha alla

blå nyanser. Jag misstänker att en arab har helt annan mening om himmelsblått än en svensk bondpojke.

Om vi nu också tror att de normalt färgseende människorna har ungefär samma intryck av de färger de beskriver med ord, har man ändå måst skaffa sig en säkrare norm för färger när man skall beskriva dem på sätt vi gör inom *filatelin*. Utgångspunkten har då varit ljuset från solen, sådant det når fram till oss då solen står högt. Man kan ju, som alla vet, sortera upp de olika våglängder som ingår i den del av solens utstrålning, som vi uppfattar som ljus. Denna del är ju en mycket liten del av solens strålning. Det rör sig om våglängderna mellan 800 och 400 miljondels millimeter, under det att solen utsänder strålar från 10.000 meters våglängd ner till en miljondels milliondels millimeter. Med ordet *ljuset* menas således endast den lilla för människoögat synliga delen av solens utstrålning.

Ljuset kan vi se uppdelat i naturen i färger i t ex regnbågen. När ljuset får gå genom ett glasprisma sker uppsorteringen regelbundet och det uppstår ett färgband, som kontinuerligt visar de olika våglängdernas färger sådana de uppfattas av ögat.

I solspektrum finner vi de tre färger som vi uppfattar som grundfärger, nämligen rött, gult och blått på ungefär lika avstånd från varandra. Mellan dessa ligger övergångsfärger rött—orange—gult och gult—grönt—blått kontinuerligt utan språng och omfattande lika breda områden. Framför rött anar vi en början till blå inblandning, färgen karmin. Efter blått börjar en ökad rödinblandning och vi ser indigo och violett. Om vi föreställer oss fortsatt inblandning av rött skulle vi komma till rödaktigt violett och violettaktigt karmin för att så uppnå karmin. Dessa färger är emellertid i sin rena form d v s sorterade i våglängder osynliga för det mänskliga ögat, men kan i verkligheten uppfattas när de åstadkommes genom blandning av synliga, sorterade, blå och röda nyanser. Att vi uppfattar den violetta färgen i slutet av spektrum att mer och mer närma sig den karmina i början av spektrum, fastän våglängderna fjärrar sig mer och mer, måste bero på att våglängderna är de dubbla, d v s en oktav högre, som med liknelse från tonvågorna inverkar på ett likartat sätt på synnerverna.

Denna kontinuitet i den oändligt innehållsrika serien av färgnyanser har man utnyttjat när man skapat begreppet *färgkrets*. Man har helt enkelt ordnat färgerna i en sluten krets. Jag har lättast att föreställa mig denna krets på följande sätt:

Spektrums första huvudfärg, gult, placerar jag överst i cirkeln, på kl 12, så att säga, och går medsols, placerande den röda färgen på en tredjedel av kretsen, kl 4, och den blå på nästa tredjedel, kl 8. Då får jag dem liggande på ungefär samma inbördes avstånd som i spektrum. Mitt emellan gult och

rött placeras så orange som får beteckna blandfärgen, mellan blått och gult placeras grönt, blandfärgen mellan gult och blått, och slutligen violett mellan blått och rött. Vi har således fått 6 *klarfärger* med ganska säker bestämning.

Uppdelning i 12 färger sker genom interpolering: gul — gulorange — orange — orangeröd — röd — rödviolett — violett — blåviolett — blå — blågrön — grön — gulgrön (— gul).

Uppdelning i 24 färger genom ytterligare interpolering: gul — orangeakt gul — gulorange — gulakt orange — orange — rödakt orange — rödorange — orangeakt röd — röd — violettakt röd (karmin) — rödviolett — rödakt violett — violett — blåakt violett — blåviolett — violettakt blå (ultramarin — blå) — blå — grönakt blå — blågrön — blåakt grön — grön — gulakt grön — gulgrön — grönakt gul (— gul).

Uppdelning i 30 färger kan åstadkommas genom att spjälka
rödorange i två nyanser: orangeröd och rödorange
gulorange i två nyanser: gröngul och gulgrön
blågrönt i två nyanser: blågrönt och grönbått
blåviolett i två nyanser: violettblått och blåviolett
rödviolett i två nyanser: rödviolett och violettröd

När man vet att en färgkänslig människa kan särskilja bortåt 1000, låt oss säga 500, klara färgnyanser förstår man svårigheten att namnge alla dessa. Här namngivna 30 färgnyanser, en tjugondel av de urskiljbara i klarfärgskretsen, räcker dock rätt långt för praktiskt behov och man har då ej behövt tillgripa mer eller mindre adekvata liknelser.

Liksom spektrums färger uppkommer genom uppdelning av den vita solfärgen, blir en blandning av alla spektralfärgerna åter vit. Eftersom alla färger utom rött, gult och blått uppfattas som övergångsfärger mellan dessa, dvs blandfärger av dessa, kan man approximativt säga att blandning av rött, gult och blått också ger vitt. Detta är även fallet, i det att rött och grönt är s k *komplementfärger*, som tillsammans ger vitt. Komplementfärg till gult är violett och komplementfärg till blått är orange. I stort sett ligger komplementfärgerna, de färgpar i tonkretsen, som tillsammans bildar vitt, mitt emot varandra i färgtonkretsen, vilket är logiskt då man betänker att varje grundfärg, rött, gult eller blått, har blandfärgen av de bägge övriga mitt emot sig.

De blandningar som jag här har talat om är givetvis *optiska blandningar* av strålfärger, och ej blandning av *färgstoffer*, vilket ger helt andra resultat, oftast en smutsgrå ton.

Om vi nu återgår till de 30 färgnyanserna, så kan märkas följande: Färgstyrkan hos nyanserna kan variera från nästan vitt upp till den kraftigaste mättade ton. Lyskraften av en viss färgton uppfattar vi dock att

vara störst en bit före den mest mättade. I vår handbok har färgstyrkan hos en färgton graderats från 0 till 10, där noll betecknar helt vitt och sålunda ej existerar i färg. 1 betecknar den ljusaste tonen, o s v upp till 9. Färgstyrkan 10 användes ej heller eftersom detta gränsvärde anses ouppnåeligt.

Men nu frågar säkert någon: Här fattas ju en massa färger, var är brunt med alla sina nyanser, var är oliv, skifferblått, lila och alla grå-svarta nyanser?

Det är en riktig fråga, vi har hittills endast talat om klarfärgerna och har hela det tredimensionella systemet kvar, som omfattar de med mer eller mindre *svart* inblandning dämpade eller mättade färgerna.

Med *gråskalan* menar man de färglösa nyanserna i jämn följd från vitt över grått till svart. Vad är då vitt? Vitt ljus är solens ljus. Men detta är osynligt tills det träffar ett föremål t ex ögat, som blir bländat, eller månen som lyser därav, eller ett snötäcke som återkastar det sedan en del absorberats. Rummet utanför luftatmosfären är mörk när man ser på den, trots att den genomstrålas av alla ljusvågorna. Absolut svart är frånvaron av ljus.

Absolut vitt och absolut svart återfinner vi sällan eller aldrig i vår tillvaro och allra minst på våra frimärken. Det vitaste papper kan möjligen nå upp till en vithet av 85 %. Den svartaste trycksvärta är i fullt dagsljus ljusare än ett vitt papper, på vilket man i ett halvmörkt rum ännu kan läsa tryckta ord.

När vi talar om vit och svart färg måste vi således begränsa oss till skalan mellan ett vitt papper och en svart trycksvärta. Denna skala kan vi dela i t ex två delar och i mitten placera grått, d v s den grå ton som vi tycker ligger mitt emellan svart och vitt. Nu är det dock så att en sådan *mellangrå ton* faktiskt endast innehåller c:a 20 % vitt och 80 % svart färg. En på ett vitt papper anbragd svart färglösning låter sålunda c:a 20 % av det vita papperet lysa igenom när vi tycker att färgen är mellangrå. En tiodelad gråskala har i själva verket ungefär följande procenttal vitinblandning: 100— 63— 40— 25— 16 (halva vägen) 10— 6,3— 4— 2,5— 1,6 — 1. Den första är således den vita färg som ett *vanligt* vitt papper har; bortsett från att det likväl håller sig c:a 15 % från absolut vitt.

Gråskalan kan exempelvis betecknas på följande sätt:

vit — gråakt. vit. — gråvit — vitgrå — ljusgrå — grå — mörkgrå — svartgrå — gråsvart — gråakt. svart — svart.

Täcker vi nu en klar färg med olika toner av gråskalan i följd får vi en successiv *nedmattning* av färgen som slutligen övergår i svart. Vi kan således i fantasin bygga *på* vår färgcirkel i den tredje dimensionen med fär-

ger som blir allt gråare och allt svartare och inom denna skala återfinner vi de färger som nyss saknades bland klarfärgerna.

Rött övergår till mattrött— matt mörkrött— brunakt rött— rödbrunt— brunsvart— svart.

Orange går över till mattorange (eller brunakt orange) — brunorange— orangebrun— brun (»chokladbrun»)— mörkbrun— brunsvart till svart.

Gult ger på samma sätt olivgula— guloliv— oliv— brunoliv— olivbrun till olivakt svart och svart.

Grönt ger andra grönliva och svartoliva toner.

De blå färgerna ger mattblå— skifferblå— svartblå— blåsvarta toner.

Violett ger lila— brunlila— brun o s v.

Karmin ger rödlila— brunakt lila— brunlila— lilabrun o s v.

Det vita i cirkeln mitt övergår till svart enligt gråskalan.

Eftersom alla färgerna i dessa sektioner av den tänkta cylindern upp- till övergår i svart är det tydligt att man inte behöver ta med så mycket upptill utan kan spetsa kvadraten till en triangel och ändå få med erforderliga nyanser. Detta är den sk färgtriangeln, vars bas utgöres av klarfärgtonen i serie från vitt till mättad färg, vars ena sida utgöres av gråskalan från vitt till svart och vars andra sida utgöres av den mättade färgen i olika stadier av svartmattning från klarfärg till svart. Inkromet innehåller alla erforderliga övergångstoner. Med 10-delad skala i bägge leden erhålles 55 nyanser.

Med triangulär påbyggnad övergår den tänka kroppen från cylinder till en kon.

Multiplicerar man detta tal 55 med antalet klarfärgstoner i den 30-delade färgcirkeln erhåller man 1650 olika färgnyanser. Man kan efter litet övning ganska riktigt placera in varje förekommande färg i detta system; och flera färgnyanser erfordras knappast för filatelistiskt bruk.

Färgcirkeln uppdelning varierar i olika system. I det berömda *Oswaldska färgsystemet*, det banbrytande på området, är cirkeln uppdelad i 24 delar varvid dock ett något större antal blågröna och blå färger infogats så att en viss hopträngning av de gulorange färgerna uppstår. I den sk »naturliga» färgkretsen, som bl a Sven Åkerstedt visar i »Frimärkets Bok», har grönt betecknats som grundfärg jämställd med de tre övriga så att kretsen blivit fyrdelad med påföljd att den rödpåverkade sektorn krympt från $\frac{2}{3}$ till hälften av cirkeln. Den blåpåverkade sektorn mellan gult och rött upptar $\frac{3}{4}$ av cirkeln i stället för $\frac{2}{3}$ och den gulpåverkade mellan rött och blått ävenledes $\frac{3}{4}$ av cirkeln. Följden härav är att färgbeteckningarna ligger mycket glest på den gröna halvsektorn och tätt på den röda, i synnerhet på den violetta delen. Dessutom kommer inte komplementfärgerna att ligga mitt emot varandra, utom rött och grönt.

Göranssons färgskala har gått i motsatt riktning och utgått från 8 basfärger, rött— orange— gult— grönt— blått— *ultramarin*— violett och *karmin* i uppbyggnaden av sitt system. Han har sålunda i stället utökat den violetta sektorn med ytterligare två basfärger, ultramarin och karmin för att tillfredsställa behovet av nyanser på denna del.

SFF handbok av år 1946 visar en 25-delad krets där drygt ena halvan upptages av färgerna mellan blå och röd, alltså något i samma riktning som hos Göransson. För min del anser jag den klassiska tredelningen vara den naturligaste medelvägen, som tillfredsställer min uppfattning av färgerna och som är lättast att hålla i minnet.

Våra frimärken är inte självlysande. Deras färger är inte lysfärger utan *föremålsfärger*, som fordrar belysning för att ses. Jag har hela tiden talat om färgerna som om vi alltid beskådade frimärkena i fullt dagsljus, t ex sittande vid ett fönster en klar dag med solbelysta moln utanför. Men så är ju inte alltid fallet, dessvärre.

Tvärtom, vi ser oftast på våra frimärken vid artificiellt ljus. Det är då av vikt att detta är så likt det vita dagsljuset som möjligt. En gulaktig lampa lägger en gul ton över märkena som förrycker färgerna åt gult till. Skulle vi se på blå, gröna eller gula frimärken i rött ljus bleve de helt svarta, endast det vita papperet skulle synas oss rött. En gasfylld rörlampa saknar en viss del av spektrums område vilket gör att färgerna blir ganska förändrade. Så blir t ex gult gröngult, och ultramarin kraftigt rödaktig under det att blått utan rödinslag blir grådaskigt.

Jag finner det föga tillfredsställande att frimärksutställningar ofta visas i ljusrörsbelysning. Även om man vänjer sig vid denna nya färgvärld, blir hela färgsystemet förryckt.

Hemma bör man hålla sig med s k *dagsljuslampa*, en blå lampa vars glas tar bort den gula övertonen hos glödljuset. Och lampan bör vara stark och lysa ned på albumet och ej i ögonen, när man studerar märkenas färger. Ofta finner man vid besök hos frimärkssamlare att dessa sitter vid en vanlig, ofta olämpligt placerad och alldeles för svag skärmförsedd lampa som inte ger möjlighet att utan ansträngning studera frimärkena och deras färger. Ögonen lider av denna ansträngning och nöjet av samlandet förminskas.

Fakta om färger

Vi vet att det för ögat synliga frekvensområdet av solens strålning (ljuset) ligger på våglängder inom gränserna 400 och 800 mmy. Mot dessa gränser avtar spektrums färger i ljusstyrka för att helt försvinna som förnimbara för ögat. Färgtonerna synes dock i spektrums början och slut närma sig allt mer till en violettröd ton, som vi, ehuru vi ej ser den i spekt-

rum, dock kan föreställa oss, och som vi kan se när den åstadkommes genom blandning av rött och blått ljus i lämpliga proportioner. Detta fenomen att synintrycket av spektrums bägge ändar tenderar att närma sig varandra beror på att våglängderna närmar sig de punkter där den lägsta har halva längden av den högsta. Jämför örats reaktion för en ton som har dubbel våglängd mot en annan, oktaven.

Jag gjorde så följande konstruktionsexperiment: En cirkel delas upp i 40 lika delar om tio mmy från 400 till 800. Dessa tal sammanfaller sålunda på cirkeln. Vid 480 på cirkeln avsattes ett blått märke och vid 580 ett gult. Blått och gult har nämligen visat sig vara de färger vars position man lättast kan komma överens om. Vid testningar har uttrönts att normalt seende människor med beteckningen rent blått, som varken stöter i violett eller i grönt, avser den färgton som har våglängden c:a 480 mmy och att rent gult, som varken stöter i grönt eller i orange anses motsvara våglängden 580 mmy.

Att placera »rent» grönt mellan blått och gult är redan lite svårare. Många människor bl a undertecknad, kan inte känna att det finns en grön färg som varken stöter i blått eller gult, ännu mindre var denna färg ligger. Det gula inslaget i grönt följer ju med ända fram till blått där det helt försvinner, och det blå inslaget i grönt finnes med ända fram till grönaktigt gul och är helt borta i rent gult. Men att medelgrönt ligger ungefär mitt emellan blått och gult torde man väl kunna antaga. På 530 i den ritade cirkeln sätter vi således ett grönt märke. Mitt emot 530 ligger 730 där vi sätter en röd markering. Med rent rött menar många människor ganska olika toner, men eftersom grönt och rött är komplementfärger väljer jag i detta tankeexperiment 730 för rött, vilken våglängd mycket väl kan betecknas som röd utan inslag av violett eller orange.

Vi har sålunda en stomme till en färgtonskrets som stämmer någotsånär överens i sina proportioner med spektrums, om man förenar dettas bägge ändpunkter till en färgtonskrets. Vi ser av denna stomme att de blå-grön-gula färgtonerna upptar $\frac{1}{4}$ av cirkeln, att de gul-orange-röda färgtonerna upptar $\frac{3}{8}$ av cirkeln och likaså de röd-violett-blå $\frac{3}{8}$.

För praktiskt bruk har kanske denna färgtons-krets dock den olägenheten att utrymmet för de blå-grön-gula färgerna är väl knappt tilltaget, enär här finnes ett färgområde för vilket ögat är känsligt. Den gul-orange-röda delen synes vara väl rymlig och den röd-violett-blå delen fullt tillräcklig, även om här tydligen har visat sig behov av stor differentiering, vilket har tagit sig uttryck i flera namn såsom ultramarin, purpur och karmin på färger just inom detta område.

Därför kan man sära på den gröna kvartscirkeln's ändpunkter blått och gult så att den ökas till omfatta en tredjedel av färgtons-kretsen. Samtidigt

minskar man den blå-röda delen från $\frac{3}{8}$ till $\frac{1}{3}$ och likaså den gul-röda till $\frac{1}{3}$.

Vi har nu en *tredelad* färgtonskrets av klarfärger med gult, rött och blått i tredjedelspunkterna. Detta är den klassiska färgtonskretsen som bl a den tyske konstnären Paul Klee så elegant behandlar i sitt monumentala verk »Das bildnerische Denken». Bl a ger han uttryck för sin känsla för vissa färger i förhållande till andra: »Wir wissen alle, dass Grün, Orange und Violett gegenüber Rot, Gelb und Blau... auf eine andere Stufe stehen». Jag ansluter mig känslomässigt till honom.

Den tredelade färgtonskretsen kan uppdelas ytterligare: i 6 delar, 12 och 24 delar o s v ad infinitum. Om man delar den i 30 delar kan man namnge de 30 färgerna enligt följande, med början vid gult som är den ljusaste färgen:

<i>gul</i>	blåaktigt violett
orangeaktigt gul	blåviolett
orangegul	violettblå
gulorange	violettaktigt blå (ultramarin)
gulaktigt orange	
orange	<i>blå</i>
rödaktigt orange	grönaktigt blå
rödorange	grönblå
orangeröd	blågrön
orangeaktigt röd	blåaktigt grön
	grön
<i>röd</i>	gulaktigt grön
violettaktigt röd (karmin)	gulgrön
violetttröd	gröngul
rödviolett (purpur)	grönaktigt gul (citron, omogen)
rödaktigt violett	
violett	<i>gul</i> (citron, mogen)

Detta är beteckningar som vi väl känner till från våra handböcker och kataloger över svenska frimärken, och de kan ytterligare nyanseras genom epitetet »svagt» framför t ex grönaktigt eller på annat sätt.